א א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: ב מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם
עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי
נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ג כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ
לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: ד מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה

רש"י

(א) ויהי אחרי מות משה. מחובר על סדר המורה המסיימת בפטירת משה וזה מחובר לה: (ב) משה עבדי מת. ומילו היה קייס בו הייתי מפץ ורבותינו דרשוהו (תמורה טז ע) על שלשת אלפיס הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב"ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך מי שפשר בא וטורדן בתלמה: (ג) כל מקום אשר תדרך כף רגלכם. כיוצא בו נאמר למשה ושניהו בספרי (פ' עקב) אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מהמדבר והלבנון הזה אם כן למה נאמר משה תדרך כף אף תוכה לארץ משתכשו את הארץ כל מה שתכשו ממוכה לארץ יהיה קדוש ויהיה שלכם: (ד) מהמדבר והלבנון הזה. הוא מדבר קדם

ביאור על פי המלבי"ם

ספר יהושע נכתב על ידי יהושע בן נון, והחלק של אחר מיתת יהושע הושלם ע"י אלעזר בן אהרן הכהן, וע"י פנחס בן אלעזר, והוא עוסק בתקופה הראשונה של כניסת עם ישראל לארץ ישראל, וחלק גדול ממנו מוקדש לחלוקת הארץ, ופירוט נחלתם של השבטים. ספר זה מסתיים עם מותו של יהושע בן נון, שהיה מנהיג ישראל לאחר מותו של משה רבינו, ובמובנים מסוימים היה לו מעמד ודין של 'מלך', בדומה למשה רבינו, ולאחריו באה תקופת השופטים, שהנהיגו את ישראל.

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה', **וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן,** שזכה לנבואה ולגדולה מחמת שהיה **מְשָׁרֵת מֹשֶׁה, לֵאמֹר.**

(ב) כל זמן שמשה רבינו היה חי לא היה שייך שיהושע יעבור את הירדן עם ישראל משתי סיבות, א. כיון שלא יתכן שיהושע בן נון יהיה המצביא בחיי משה. ב. כיון שנשבע הקדוש ברוך הוא שמשה רבינו לא יעבור את הירדן, וכעת הסתלקו שתי המניעות הללו, מאחר **וּמֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת, וְעַתָּה, קוּם עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, אַתָּה** בראש **וְכָל הָעָם הַזֶּה** אחריך, ואמנם, אף על פי שאתה המנהיג והמצביא, לא ייקרא הכיבוש על שמך, ולא תהיה הארץ שלך, כיון שאתם עוברים **אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל,** ותהיה הארץ שייכת לכלל ישראל.

(ג) כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ, ואפילו מחוץ לגבולות הארץ, **לָכֶם נְתַתִּיו, כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל מֹשֶׁה.** אמנם כבישת חוץ לארץ אינה חובה, אלא רשות, וגם אינה יכולה להיעשות אלא לאחר שכבשו ישראל את כל גבולות הארץ עצמה.

(ד) וגבולות הארץ שאתם מצווים לכבוש, הם **מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה,** והוא מדבר ציון הסמוך לארץ אדום, שבפינה הדרומית

וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדֹול
מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם: ה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ
כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ: ו חֲזַק
וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי
לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם: ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן
תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ

רש"י

מדבר לין שעל ידי מלוס שהיה במקלוע לרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ שנאמר (במדבר כ טז) והנה אנחנו בקדש וגו' ומנין שהיה בדרומית מזרחית שנאמר (שם לד ג) והיה לכם פאת נגב ממדבר לין על ידי מלוס: **ועד הנהר הגדול נהר פרת.** זה למנה מדלוס לנפון: **כל ארץ החתים.**

נכלל הוה: **ועד הים הגדול מבוא השמש.** לאדכה מן המזרח למערב: (ו) **חזק ואמץ.** בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה מנחיל: (ז) **רק חזק ואמץ מאד.** בתורה כמו שהוא אומר לשמור ולעשות ככל התורה: **תשכיל.** תצליח: (ח) **ספר התורה הזה.** ספר משנה תורה היה לפניו:

ביאור על פי המלבי"ם

מזרחית של ארץ ישראל, מהדרום **וְעַד הַנָּהָר הַגָּדֹול נְהַר פְּרָת** הנמצא בצפון, **כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים, וְעַד הַיָּם הַגָּדֹול מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ,** ממזרח למערב, **יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם.**

(ה) לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ, לתפוס שררה או לדבר דבר נגדך **כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ,** **וְכַאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה,** להשרות שכינתי עליו ולעשות לו ניסים ונפלאות, כן **אֶהְיֶה עִמָּךְ, לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ.**

(ו) כיון שאמר לו ה' שלא יתייצב איש בפניו, אמר לו עתה ה', גם אתה **חֲזַק וֶאֱמָץ** - תתחזק ותתאמץ בענין נחלת הארץ, כי השפע האנושי יחול לפי הכנת האדם, וכיון שמטבע הדברים מתהווים קטטות ודינים בענין נחלת הארץ, צריך אתה להתחזק ולא לירא משום אדם מצד שלשה דברים, א. **כִּי אַתָּה תַּנְחִיל,** ולא שום אדם זולתך, ב. ההנחלה היא **אֶת הָעָם הַזֶּה,** שהוא העם הנבחר, ג. **אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם,** שהיא הארץ הנבחרת.

(ז) כיון שאמר לו ה' שתהיה עמו ההשגחה האלוקית כפי שהיתה עם משה, לכן הזהירו גם בענין זה, **רַק חֲזַק וֶאֱמָץ מְאֹד, לִשְׁמֹר** שלא לעבור על מצוות לא תעשה, **וְלַעֲשׂוֹת** את מצוות העשה, וקיום המצוות לא יהיה מצד הכרעת השכל, אלא **כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי, אַל תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין** [-להוסיף על המצוות] **וּשְׂמֹאול** [-לגרוע מהמצוות], **לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ.**

(ח) ומלבד קיום המצוות בפועל, יש תנאי נוסף בדבר, והוא העיון והעיסוק בתורה, ולכן **לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ,**

וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־
אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל: ט הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־
תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: י וַיְצַו
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר: יא עִבְרוּ | בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־
הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים

רש"י

והגית בו. והתנוגנת בו כל הגיון שבתורה בלב כמה דאת אמר (תהלים יט טו) והגיון לבי לפניך (ישעיהו לג יח) לבך יהגה אימה: (ט) הלוא צויתיך חזק ואמץ. במלחמה כמו שנאמר אל תערוץ ואל תחת והיכן ציוהו בימי משה שנאמר (דברים לא כג) ויצו את יהושע בן נון וגו': (י) ויצו יהושע. כיוס שתמו ימי בכי אבל משה: (יא) הכינו לכם צדה. כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינס למלחמה אמר להם לתקן שמא אמה אומר במאכל ובמשתה הרי היו מסתפקים בזה שבכליהם עד ט"ז בניסן וכן הוא אומר (לקמן ה' י"ב) ויפסוק המן ממחרת (מפי רבי): בעוד שלשת ימים. בסוף שלשת ימים יוצא בעוד

ביאור על פי המלבי"ם

ללמוד ולשנות את מצוות התורה, **וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה**, בחלק העיוני שבתורה, וגם תכלית העיון תהיה **לְמַעַן תִּשְׁמֹר** [להמנע מלעבור על מצוות לא תעשה] **לַעֲשׂוֹת** [מצוות עשה] **כְּכָל הַכָּתוּב בּוֹ**, כי גם הענינים שנמסרו בתורה שבעל פה נמצאים רמוזים בתורה שבכתב, **כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ**, כי ההצלחה תלויה במזל, ועל ידי הנהגות אלו יהפוך ה' את מזלך לטובה בכל מה שתעשה, **וְאָז תַּשְׂכִּיל** - תנהג על ידי השכל לבחור בהנהגות הטובות והראויות.

(ט) ועתה מוסיף ה' לחזק את יהושע בענין המלחמות, ואמר לו, **הֲלוֹא** בענין המלחמות כבר **צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ**, כמו שנאמר בספר דברים (לא כג) 'וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ', **אַל תַּעֲרֹץ** - אל תפחד, אלא תתחזק, **וְאַל תֵּחָת** - אל תפול ממדרגתך בשום פעם, **כִּי עִמְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ**, וגם בלכתך למלחמה עם האויבים.

(י) קודם שבאה נבואת ה' ליהושע לחזקו ולאמצו, פחד מהמלחמה עם הגויים שבארץ ישראל, ושלח מרגלים לירחו, וכן ציוה את הראובני והגדי שיילכו חלוצים למלחמה [כפי שיפורט להלן], אך עתה, לאחר שאמר לו ה' שיתחזק ולא יפחד, נמנע מלהשתמש באותם תחבולות טבעיות שהכין בתחילה, ולא המתין לשובם של המרגלים, אלא מיד, **וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר.**

(יא) עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה, וְצַוּוּ אֶת הָעָם לֵאמֹר, הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה [ואף על פי שבאותו זמן עדיין אכלו את המן, הכינו להם מאכלים נוספים, וכן תיקנו את כלי מלחמתם, וכל הנצרך להם לדרך], **כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת**

אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ: יב וְלָרֹאובֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר
יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: יג זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־
יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת: יד נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם
מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כָּל
גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם: טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה | לַאֲחֵיכֶם
כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם
וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר | נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה
עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: טז וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר
כָּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ: יז כְּכֹל אֲשֶׁר־

רש"י

שתהיו כולן שלמת ימים ומתר תעברו: (יד) כל גבורי החיל. שכלם יעברו מלוזים: (טו) מזרח השמש.

ביאור על פי המלבי"ם

הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ.

(יב) אמנם קודם נבואה זו [שאחריה זירז יהושע את העם להתכונן לדרך] חשש יהושע מהמלחמה, ולכן, **וְלָרֹאובֵנִי וְלַגָּדִי, וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה, אָמַר יְהוֹשֻׁעַ** בתחילה, **לֵאמֹר.**

(יג) זָכוֹר אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' לֵאמֹר, ה' אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם, וְנָתַן לָכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת שבעבר הירדן.

(יד) נְשֵׁיכֶם, טַפְּכֶם, וּמִקְנֵיכֶם, יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן,

וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם, כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל, וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם.

(טו) ותישארו בארץ ישראל **עַד אֲשֶׁר יָנִיחַ ה' לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם, וְיָרְשׁוּ גַם הֵמָּה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם, וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ, אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ.**

(טז) וַיַּעֲנוּ הראובני והגדי וחצי שבט המנשה **אֶת יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר,** אינך צריך לומר לנו את הדברים מחמת ציוויו של משה רבינו, אלא **כֹּל אֲשֶׁר צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה, וְאֶל כָּל אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ,** גם אם יהיו אלו ציווים ושליחויות מדעתך.

שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יְהִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר
הָיָה עִם־מֹשֶׁה: יח כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־
דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ:

ב א וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ־בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ

רש"י

עבר מזרחי על ירדן: (יח) ימרה. יקניט את דבריך: (א) וישלח יהושע וגו'. על כרחי אני צריך לומר שבמוך ימי אבל משה שלחם שהרי לסוף ג' ימים שבמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשה אנו למדים שמת משה בז' אדר כשמתה מוכה ל"ג למפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הרשמון ועל כרחך משנשלחו המרגלים לא עברו את הירדן עד יום המישי שנאמר ושבו מן הקצה ארבעים יום עד שובו הרודפים בו בגילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון ויאמר יהושע בשוקר ויסעו מהשטים הרי יום ד' וילינו שם שלש יעברו נמלא שלא עברו עד יום ה': חרש. בלו כך תרגם יונתן אחר להם עשו עצמכם כאלמים כדי שלא יסתירו דבריהם מפניכם. דבר אחר חרש חרס הטעינו עצמיכם קדרות כדי שתהיו

ביאור על פי המלבי"ם

(יז) כיון שכָּכֹל אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ אֶל מֹשֶׁה, כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ, רַק יְהִי ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם מֹשֶׁה.

(יח) כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יַמְרֶה אֶת פִּיךָ, וְלֹא יִשְׁמַע אֶת דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר תְּצַוֶּנּוּ, יוּמָת, כדין מורד במלכות, **רַק חֲזַק וֶאֱמָץ.**

(א) בפרק זה יובא ענין שליחת המרגלים על ידי יהושע, שכפי שהתבאר לעיל (א י) נעשה קודם לנבואה שבה חיזקו ה', וקודם להכרזתו לכל העם שבעוד שלשה ימים יעברו את הירדן. בתחילת מעשה זה רומז הפסוק מדוע שלח יהושע מרגלים לארץ ישראל, והרי כבר ראה את גודל הנזק שאירע מהמרגלים ששלח משה רבינו, שמחמת חטאם נשארו ישראל במדבר ארבעים שנה: **וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן** [בשונה מהמרגלים שבזמן משה, שנשלחו לפי בקשת העם, כאן היתה השליחה על ידי יהושע בן נון לבדו], **מִן הַשִּׁטִּים** שזהו מקום קרוב לארץ ישראל, ושליחותם היתה לבדוק רק מהיכן נוחה הארץ להיכבש [בשונה מהמרגלים של משה רבינו שנשלחו ממקום רחוק, כיון שהיו ישראל מסופקים בעצם יכולתם לכבוש את הארץ], **שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים** - רק שני אנשים, והיו 'מרגלים' המחפשים את נקודות החולשה של הארץ שהם באים לכבוש [בשונה ממשה רבינו ששלח את המרגלים 'לתור את הארץ', כלומר, לברר את טיבה ומהותה, וכאילו יש ספק האם הארץ ראויה להם או לא, ומחמת כן יצא המכשול הגדול ההוא. ולכן שלח יהושע רק שנים, כדרך שר הצבא השולח חלק מחייליו לרגל אצל האויב, ואילו משה רבינו שלח שנים עשר נשיאים חשובים, שהיה זה נראה כאילו עליהם להחליט בעצמם האם הארץ ראויה להם או לא], ושלחם יהושע **חֶרֶשׁ** - בשתיקה, שכל ישראל לא ידעו כלל על

א א וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ:
ב וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ:

רש"י

(א) וְלֹא יחם לוֹ. מִמְּרוּ רַבּוֹתֵינוּ (נדרים סד ב) כׇּל הַמְצַוֶּה בְּנֵדֶיהוּ מֵינוּ וְהַנֶּה מֵהֶם לְסוֹף לְפִי שֶׁקָּרַע אֶת כְּנַף הַמְּעִיל לְשָׁמּוֹ. וּמִדְרָשׁ אַגָּדָה אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי כְּשֶׁרָאָה דָּוִד אֶת הַמַּלְאָךְ עוֹמֵד בֵּירוּשָׁלַיִם וּמַרְבֵּד בִּידוֹ נִטְעָן דָּמוֹ מִיָּלְמָתוֹ (רָאֵה פֶּרֶק דַּרְכֵי אֲלִיעֶזֶר פֶּרֶק מג): **(ב) בְתוּלָה.** מְתוּלֶה מְמֻמָּן אֶת בְּתָרֶיהָ: **סוֹכֶנֶת.** מְמֻמֶּנֶת וְכֵן (קהלת י ט) וּבוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֵן בָּהֶם:

ביאור על פי המלבי"ם

ספר מלכים (א-ב) נכתב ע"י ירמיהו הנביא, והוא מקיף את עניני עם ישראל מתחילת מלכות שלמה בן דוד, ועד גלות ישראל וחורבן בית המקדש הראשון על ידי נבוכדנצר מלך בבל.

על אף שעניני דוד המלך התבארו בספר שמואל, וספר מלכים אמור להתחיל בדברי מלכות שלמה, הפרשה הראשונה בספר זה עוסקת עדיין בדוד המלך, כיון שהמלכתו של שלמה בחיי אביו היתה מחמת התנשאותו של אדוניהו ורצונו למלוך, והסיבה שהעיז אדוניהו לנסות למלוך עוד בחיי אביו היתה מחמת זקנותו של דוד ותשות כוחו, ומחמת שרצה לישא את אבישג השונמית שהיתה משרתת את דוד, וקיוה שעל ידי מלכותו יוכל לישא אותה, וכפי שיבואר להלן.

(פרק א) פרשיות אלו עוסקות בהמלכת שלמה למלך על ישראל בחיי דוד אביו, מה הסיבות שגרמו לכך, וכיצד נהיה הדבר.

(א) וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בגופו, באפיסת כוחותיו, וגם היה כבר **בָּא בַּיָּמִים**, כי היה כמעט בן שבעים שנה, **וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ**, כיון שכבר תם חומו הטבעי, והבגדים אינם אלא שומרי החום הטבעי שלא יתקרר, אך אינם מחממים את הגוף שהוא קר בטבעו. ובמצב זה כבר לא היתה תקוה שעוד יתחזק דוד לחזור ולמלוך על ישראל, והיה נראה לענין המלוכה כאילו כבר אינו בעולם, והגיעה העת שאחד מבניו ימלוך תחתיו, ולכן רצה אדוניהו להמליך את עצמו [וחשב שלא יהא משפטו כאבשלום, שמרד בדוד אביו בעודו בעוצם כוחו ותקיפותו].

(ב) אחרי שראו עבדיו כי אפס חומו הטבעי וצריכים למצוא דרך לחממו, **וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו, יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה**, שבשרה חם יותר מאשה נשואה, וכשיפרסמו שמבקשים עבורו נערה יאמרו רק **וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ** לשרתו, **וּתְהִי לוֹ סֹכֶנֶת** - ממונה על אוצרותיו, אמנם המטרה האמיתית, שאין מכבוד המלכות לפרסם זאת, היא **וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ, וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ**. [ולכן תחילת דבריהם, 'ועמדה לפני המלך ותהי לו סוכנת' אמרו בלשון נסתר, כי כך יפרסמו בציבור, ולעומת זאת את הדברים 'ושכבה בחיקך וחם לאדוני המלך' אמרו בלשון נוכח, שזו האמת כפי שהמלך יודע].

ג וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית
וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ: ד וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת
וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ: ה וַאֲדֹנִיָּה בֶּן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי
אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו: ו וְלֹא־
עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד

רש"י

(ד) לֹא ידעה. שהבעולה יפה לחמש מן הבעולה. ולבועתיו ממרו (סנהדרין כב ב) משום לפי שהיה לו ילדה נשים (דברים יז יז) וכאן היו לו שמונה עשר (רש"י שם): (ה) מתנשא. מתפאר: וחמשים איש. נעולי טמול ומקוקי כפות רגלים (שם כא ב): (ו) ולא עצבו. לפי שבעיסו למדך שהמוגע מוכחה מבנו מביאו לידי מיחה: וגם הוא טוב תואר. כאבשלום שנאמר (שמואל ב יד כה) וכאבשלום לפי

ביאור על פי המלבי"ם

(ג) וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל, וַיִּמְצְאוּ אֶת אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית, וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ.

(ד) עתה רומז הפסוק לסיבה אשר הניעה את אדוניהו למלוך ולמרוד באביו, **וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד מְאֹד**, ומחמת כן חשק בה אדוניהו מאד, **וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת, וַתְּשָׁרְתֵהוּ, וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ**, ומחמת כן חשב שגם מצד אביו לא תהיה מניעה לכך שישאנה, שהרי דוד לא נשאה, ויוכלו למצוא עבורו נערה אחרת שתשרת אותו. ומחמת כן רצה אדוניהו למלוך מיד, בחושבו שאם יוכל לשמור בסוד את המלכתו, ורק לאחר מכן יוודע הדבר לדוד, לא ירע הדבר כל כך בעיניו, מאחר ובין כך כבר אפסו כוחותיו מלמלוך, ויסכים בדיעבד למלכותו של אדוניהו, ולאחר שימלוך יוכל לישא את אבישג, כרצונו.

והסיבה שחשב שיוכל להסתיר את המלכתו מדוד, כיון שאין מן הנימוס שיהיה שום אדם בחדר המלך בעת כזו שאבישג מחממת אותו, ומחמת כן היו נשותיו, עבדיו ובני ביתו של המלך מְנוּעִים מלהכנס לחדרו, והיה ניתן לחשוב שייעלם מהמלך גם נסיונו של אדוניהו למלוך על ישראל, עד לאחר שיסתיים הדבר [וכפי שבאמת היה עשוי להיות, לולא נתן הנביא, וכמו שיבואר להלן].

(ה) ומחמת הסיבות האמורות לעיל, **וַאֲדֹנִיָּה בֶן חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ, וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים, וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו,** וכל אלו מדרכי המלוכה, כדי להראות שהוא העתיד למלוך תחת דוד אביו.

(ו) עתה מבאר הפסוק מדוע לא פחד אדוניהו מדוד אביו, וגם לא פחד שעם ישראל לא יקבל את מלכותו, **וְלֹא עֲצָבוֹ** - לא הוכיחו **אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ,** ולכן חשב שגם עתה לא יאמר לו דוד דבר, לאחר שכבר ייעשה המעשה וימלוך. וחשב שישראל יתרצו במלכותו, כיון שכמו אבשלום, **וְגַם הוּא** היה **טוֹב תֹּאַר מְאֹד,** שזה דבר הנושא חן בעיני ההמון, כמו שאבשלום מצא חן בעיני

וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם: ז וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה
וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה: ח וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ
בֶּן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ
עִם־אֲדֹנִיָּהוּ: ט וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת

רש"י

היה מיפ יפה היפ גרמה להם שנתגאו: **ואותו ילדה.** ממו: **אחרי אבשלום.** כלומר גדלתו אחר תרגות שגדלה ממו של מנשלום: **(ז) עם יואב בן צרויה.** לפי שהיה יודע שנאנו של דוד עליו על שהרג את מנר ועמשא ומנשלום וסופו שיזוה את גמו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ילו וילהנגו: **ועם אביתר הכהן.** שנסתלק מן הכהונה משנרת דוד מילוסליס מפני מנשלום שנתלו נתוריס ותומיס ולפ עלתה לו שנאמר (שמואל ב טו כה) ויעל מציתר והיה מבני נגיו של עלי וידע שלפ יפמפ בימי שלמה שהרי נאמר לעלי (שמואל ג ב לה) והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי והיה תפץ שיעמוד זה על ילו: **(ח) ונתן הנביא.** שנצפ לדוד שנשלמה ימלוך כמו שנאמר בדברי הימים (ג כג ט) ושלמה יהיה שמו: **(ט) ומריא.** שור של פטס: **אבן הזוחלת.** מבן גדולה שהיו הנתורים

ביאור על פי המלבי"ם

העם מחמת יופיו. וטעם נוסף שחשב שהעם יתרצה במלכותו, **וְאֹתוֹ יָלְדָה** אמו, חגית, **אַחֲרֵי** שילדה מעכה את **אַבְשָׁלוֹם,** וכיון שאבשלום נהרג, וכן אמנון הבכור ודניאל שנולד אחריו גם כן מתו, נמצא שהגדול בבני דוד היה עתה אדוניהו, ויסברו ההמון שמן הראוי להמליך את הגדול שבבנים.

(ז) ועוד טעם לכך שחשב שיצליח במלכותו, **וַיִּהְיוּ דְבָרָיו** של אדוניהו **עִם יוֹאָב בֶּן צְרוּיָה** שר הצבא, וחשב שמתוך כך כל החיילים יימשכו אחריו, **וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן** הגדול, ועל ידי זה יימשכו העם אחריו, **וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה.** והטעם שהם היו מתומכי אדוניהו, כיון שידע יואב שדוד כועס עליו על כך שהרג את אבשלום, ופחד שדוד יצווה את שלמה להורגו, ואביתר ראה שדוד חולק כבוד גדול לצדוק הכהן, והבין שבכוונתו למושחו לכהן גדול תחתיו, וחשבו שיינצלו על ידי שיתמכו בהמלכת אדוניהו, שיגן עליהם.

(ח) וְצָדוֹק הַכֹּהֵן, וּבְנָיָהוּ בֶּן יְהוֹיָדָע, וְנָתָן הַנָּבִיא, וְשִׁמְעִי [-יש אומרים שהוא שמעי בן גרא] **וְרֵעִי** [-יש אומרים שזה חושי הארכי, המכונה 'רֵעַ דוד'], **וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד, לֹא הָיוּ עִם אֲדֹנִיָּהוּ,** כיון שידעו שכוונת דוד להמליך את שלמה, ונחשב בעיניהם כמרידה במלכות לתמוך באדוניהו, המולך מדעתו ושלא כרצון דוד.

(ט) כיון שראה אדוניהו שיש המתנגדים להמלכתו, רצה לחזק את ידי אוהביו במסיבת רעים, ושם ימליכוהו מהר קודם שיתייעצו אוהבי שלמה כיצד להמליכו, **וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא** - שור מפוטם, **עִם** - ועשה זאת במקום הסמוך **לְאֶבֶן הַזֹּחֶלֶת** - אבן שהמים זוחלים לידה,

אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי
יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבֹּרִים
וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ יא וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־
שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶּן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ
דָּוִד לֹא יָדָע׃ יב וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ
וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ יג לְכִי וּבְאִי | אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו
הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְּנֵךְ
יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃ יד הִנֵּה

רש"י

מנסין בה מת כמס להזיזה ולגררה לשון מיס זוחלין (דברים לב כד) זוחלי עפר. ויונתן תרגם מחן סכומת שעומדין עליה ונופין למרחוק: עין רוגל. תירגם יונתן עין קנרא הוא כופס שמתקן בגדי למר ברגליו על ידי נעיטה: (י) ואת שלמה אחיו לא קרא. שידע שהמנצח עליו הנביא למלוך: (יב) ומלטי את נפשך. מן המחלוקת למחר מות המלך שילכה בנך למלוך כמה שהנטיחו הקדוש

ביאור על פי המלבי"ם

אֲשֶׁר אֵצֶל עֵין רֹגֵל, וַיִּקְרָא אֶת כָּל אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ, וּלְכָל אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ.

(י) וְאֶת נָתָן הַנָּבִיא, וּבְנָיָהוּ בן יהוידע, **וְאֶת הַגִּבֹּרִים, וְאֶת שְׁלֹמֹה אָחִיו, לֹא קָרָא,** כי ידע שהם מתנגדים למלכותו.

(יא) וַיֹּאמֶר נָתָן הנביא **אֶל בַּת שֶׁבַע אֵם שְׁלֹמֹה לֵאמֹר, הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן חַגִּית,** ואין לנו שהות להתמהמה בהמלכת שלמה, אך אל תתייאשי בחושבך שאת הנעשה אין להשיב, כי הרי **וַאֲדֹנֵינוּ דָּוִד לֹא יָדָע,** וכאשר יוודע לו הדבר בודאי ימליך את שלמה.

(יב) ועוד הוסיף נתן הנביא לעורר את בת שבע לעשות מעשה, שלא תחשוב שאין כאן אלא רדיפת כבוד ושררה, ואולי כדאי לוותר לאדוניהו, ולכן הוסיף ואמר לה, **וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה, וּמַלְטִי אֶת נַפְשֵׁךְ וְאֶת נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה,** כי אם ימלוך אדוניהו בודאי יהרוג אותך ואת שלמה, כיון שיודע הוא שבכוונת דוד להמליך את שלמה [ויהרוג את בת שבע כדי להראות כאילו היו נישואיה לדוד בעבירה, ובנה שלמה פסול לבא בקהל, וכאילו מחמת כן הוא הורגם].

(יג) ולכן לימד נתן הנביא את בת שבע מה לומר לדוד, כדי לעוררו לעשות מעשה, וכפי שיבואר, וכך אמר לה נתן הנביא, **לְכִי וּבְאִי אֶל הַמֶּלֶךְ דָּוִד, וְאָמַרְתְּ אֵלָיו, הֲלֹא אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר, כִּי שְׁלֹמֹה בְּנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי, וְהוּא יֵשֵׁב עַל כִּסְאִי, וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ.**

עוֹדֶךָּ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־
דְּבָרָיִךְ: טו וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד
וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרֶת אֶת־הַמֶּלֶךְ: טז וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ
לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ: יז וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי:
יח וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ: יט וַיִּזְבַּח שׁוֹר

ביאור על פי המלבי"ם

(יד) הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם הַמֶּלֶךְ, וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת דְּבָרָיִךְ.

(טו) וַתָּבֹא בַת שֶׁבַע אֶל הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה, ומקדים הפסוק לומר כמה טעמים לכך שדוד נבהל מִבּוֹאָהּ, **וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד** ולא היו נשותיו רגילות לבא לפניו, **וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרֶת אֶת הַמֶּלֶךְ,** ומחמת כן לא היה שום אדם נכנס אל החדר.

(טז) וַתִּקֹּד בַּת שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ, וכיון שאין דרך אשת המלך להשתחוות לו בבואה לפניו, הבין דוד שלא באה סתם, אלא שיש לה בקשה גדולה ונחוצה. **וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ** לבת שבע, **מַה לָּךְ** - מה רצונך, שמחמת כן מיהרת לבא פתאום אל החדר.

(יז) עתה אמרה בת שבע את מה שלימד אותה נתן הנביא, ותוכן הדברים היה שברור לה שהמלכתו של אדוניהו לא נעשתה מדעתו של דוד, ולכן הגדילה בעיניו את חטאו של אדוניהו לפני דוד, כדי שיתעורר מתוך כך להמליך את שלמה, **וַתֹּאמֶר לוֹ** בת שבע, **אֲדֹנִי, אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ,** ושבועה זו היתה **בַּה' אֱלֹהֶיךָ,** והנשבע בשם ה' אין מתירים את שבועתו, ושבועה זו לא היתה בינך לבין עצמך אלא נשבעת **לַאֲמָתֶךָ,** והנשבע לחבירו אין מתירים לו את שבועתו שלא מדעת חבירו, ותוכן שבועתך היה **כִּי שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי,** כלומר, שתהא המלכתו מצד שהוא בני, ואני ראויה שהבן הנולד ממני יהיה מלך [ובפרט שלפני שנשא את בת שבע הבטיח לה שהבן הנולד ממנה ימלוך אחריו, וכיון שכל הנישואין היו על דעת כן בודאי עליו לקיים את דבריו], **וְהוּא יֵשֵׁב עַל כִּסְאִי,** כי הוא גם כן ראוי מצד עצמו למלכות זו, באופן שידמה כסא מלכותו לכסא דוד, ולא תופחת מעלת כסא דוד כאשר ישב עליו שלמה כמלך.

(יח) ומחמת כל האמור, הרי גם אם היה אדוניהו מולך לאחר מותך היה בכך משום מרידה, מאחר והמלכות הובטחה לשלמה, **וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ** - וכל שכן שמלך אדוניהו עתה, בחיי דוד, שזהו מרד, **וְעַתָּה,** שאתה עדיין חי, איך יתכן **שַׁאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ** מהמלכתו, הרי זו ראיה שאדוניהו יודע שאין כוונתך להמליכו, ולכן לא אמר לך זאת, והרי זו מרידה ממש.

(יט) ועוד הוסיפה בת שבע להגדיל את פשעו של אדוניהו, **וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא**

וּמְרִיא־וְצֹאן רָבִּ֔ים וַיִּקְרָ֕א לְכָל־בְּנֵ֖י הַמֶּ֑לֶךְ וּלְאֶבְיָתָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וּלְיוֹאָ֖ב
שַׂ֣ר הַצָּבָ֑א וְלִשְׁלֹמֹ֥ה עַבְדְּךָ֖ לֹ֥א קָרָֽא׃ כ וְאַתָּ֣ה אֲדֹנִ֗י הַמֶּ֙לֶךְ֙ עֵינֵ֣י
כָל־יִשְׂרָאֵ֣ל עָלֶ֔יךָ לְהַגִּ֥יד לָהֶ֖ם מִ֣י יֵשֵׁ֑ב עַל־כִּסֵּ֥א אֲדֹנִי־הַמֶּ֖לֶךְ
אַחֲרָֽיו׃ כא וְהָיָ֗ה כְּשָׁכְבֵ֤ אֲדֹנִי־הַמֶּ֙לֶךְ֙ עִם־אֲבֹתָ֔יו וְהָיִ֥יתִי אֲנִ֛י וּבְנִ֖י
שְׁלֹמֹ֑ה חַטָּאִֽים׃ כב וְהִנֵּ֣ה עוֹדֶ֔נָּה מְדַבֶּ֖רֶת עִם־הַמֶּ֑לֶךְ וְנָתָ֥ן הַנָּבִ֖יא
בָּֽא׃ כג וַיַּגִּ֥ידוּ לַמֶּ֖לֶךְ לֵאמֹ֑ר הִנֵּ֥ה נָתָ֛ן הַנָּבִ֖יא וַיָּבֹ֣א לִפְנֵ֣י הַמֶּ֑לֶךְ
וַיִּשְׁתַּ֥חוּ לַמֶּ֖לֶךְ עַל־אַפָּ֥יו אָֽרְצָה׃ כד וַיֹּ֣אמֶר֮ נָתָן֒ אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֔לֶךְ אַתָּ֖ה

רש"י

נרוך הוא: **(כא) חטאים.** מסריס ומנוטין מן הגדולה כמו (שופטים כ טז) אל השערה ולא יחטיא׃

ביאור על פי המלבי"ם

וְצֹאן רָבִּ֔ים, וזהו מעשה שאינו ראוי כלל, לערוך סעודה גדולה כזו כשאביו המלך שוכב על ערש דוי, **וַיִּקְרָ֕א לְכָל בְּנֵ֖י הַמֶּ֑לֶךְ, וּלְאֶבְיָתָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן, וּלְיוֹאָ֖ב שַׂ֣ר הַצָּבָ֑א**, וראיה נוספת לכך שיודע הוא שאין דעתך להמליכו אלא להמליך את שלמה, **וְלִשְׁלֹמֹ֥ה עַבְדְּךָ֖ לֹ֥א קָרָֽא**, ובודאי אם היה אדוניהו נוהג כן לפי תומו, לא היה שלמה גרוע יותר משאר בני המלך ואנשי הצבא, שהוזמנו.

(כ) אמנם, כדי שלא יתייאש דוד בשומעו את כל זאת, ולא יחשוש שימרדו בו, הוסיפה בת שבע ואמרה לו, **וְאַתָּ֣ה אֲדֹנִ֗י הַמֶּ֙לֶךְ֙, עֵינֵ֣י כָל יִשְׂרָאֵ֣ל עָלֶ֔יךָ, לְהַגִּ֥יד לָהֶ֖ם מִ֣י יֵשֵׁ֑ב עַל כִּסֵּ֥א אֲדֹנִי הַמֶּ֖לֶךְ אַחֲרָֽיו**, ורק מי שיבחר בו המלך יהיה מקובל ורצוי על העם.

(כא) וְהָיָ֗ה אם תחריש כעת על המלכת אדוניהו, הרי יחשבו כל ישראל שנעשה הדבר מידיעתך וברצונך, **וּכְשָׁכְבֵ֤ אֲדֹנִי הַמֶּ֙לֶךְ֙ עִם אֲבֹתָ֔יו, וְהָיִ֥יתִי אֲנִ֛י וּבְנִ֖י שְׁלֹמֹ֑ה** מוחזקים **כַּחַטָּאִֽים**, ויאמרו שנישואי היו בחטא ומחמת כן נדחינו אני ובני מהמלוכה, וידונו אותנו למיתה כחוטאים, ובזה יהיה גם בזיון גדול למלכות דוד. אבל אם ימליך את שלמה, הרי יכירו הכל שנישואי דוד עם בת שבע היו בהיתר, כפי האמת, ובנה הוא הראוי למלוך אחרי דוד.

(כב) וְהִנֵּ֣ה עוֹדֶ֔נָּה מְדַבֶּ֖רֶת עִם הַמֶּ֑לֶךְ, וְנָתָ֥ן הַנָּבִ֖יא בָּֽא.

(כג) וַיַּגִּ֥ידוּ לַמֶּ֖לֶךְ לֵאמֹ֑ר, הִנֵּ֥ה נָתָ֛ן הַנָּבִ֖יא. וַיָּבֹ֣א לִפְנֵ֣י הַמֶּ֑לֶךְ, וַיִּשְׁתַּ֥חוּ לַמֶּ֖לֶךְ עַל אַפָּ֥יו אָֽרְצָה.

(כד) כפי שאמר נתן הנביא לבת שבע, בא הוא כדי להשלים את דבריה, אמנם כיון שרצה להמשיך ולעורר את לב המלך לעשות מעשה, התנהג כאילו הוא בטוח שדוד המלך הוא שמינה את אדוניהו, ומתפלא על כך שהעלים ממנו את הדבר, **וַיֹּ֣אמֶר֮ נָתָן֒, אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֔לֶךְ**, נראה הדבר

אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: כה כִּי | יָרַד הַיּוֹם
וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא
וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ:
כו וְלִי עַבְדֶּךָ וּלְצָדוֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא
קָרָא: כז אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ
כתיב עבדיך מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: כח וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד
וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ:
כט וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה:

רש"י

(כד) אתה אמרת. נתמיה (כה) כי ירד היום. שהעיר היתה גבוהה ומכן הזוחלת למטה נגית:

ביאור על פי המלבי"ם

שאַתָּה אָמַרְתָּ, אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי, וְהוּא יֵשֵׁב עַל כִּסְאִי.

(כה) כִּי יָרַד אדוניהו **הַיּוֹם,** ובודאי לא יעשה דבר כזה כיום, בעודך חי, ללא ידיעתך, **וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא וְצֹאן לָרֹב, וַיִּקְרָא לְכָל בְּנֵי הַמֶּלֶךְ, וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא, וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן,** ובודאי לא יתכן שיקרא לכולם ללא ידיעת המלך, **וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו, וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ.**

(כו) וְלִי, אֲנִי עַבְדֶּךָ, וּלְצָדוֹק הַכֹּהֵן, וְלִבְנָיָהוּ בֶּן יְהוֹיָדָע, וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא, ומדוע לא קראו לנו, והרי אם זהו רצונך בודאי נקיים את הדבר, שהרי עבדיך אנחנו, ומדוע חושדים אותנו כאילו נסרב להמליך את מי שרצונך להמליכו.

(כז) ועתה הוסיף נתן הנביא תרעומת הנוגעת רק אליו, שהרי הוא התנבא אל דוד בשם ה' ששלמה בנו ימלוך אחריו, ובודאי לא יעבור דוד על דברי הנביא, אלא אם כן באה אליו נבואה אחרת ובה נאמר לו להמליך את אדוניהו, **וְאִם** אכן **מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה,** כפי שנראה, **וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת עַבְדְּךָ מִי יֵשֵׁב עַל כִּסֵּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו,** והרי עליך לומר לי שקיבלת נבואה אחרת, כדי שלא תחשד בעיני כעובר על דברי הנבואה. נמצא שבת שבע עוררה את דוד לפעול מחמת הכעס על אדוניהו, שנראה כמורד במלכותו, ונתן הנביא עוררו לפעול מחמת הבושה והחשד שחושדו כאילו עובר על דברי הנבואה.

(כח) כיון שבינתיים, כשנכנס נתן הנביא אל חדר המלך יצאה משם בת שבע, **וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר, קִרְאוּ לִי לְבַת שָׁבַע. וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ.**

(כט) וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר, חַי ה' אֲשֶׁר פָּדָה אֶת נַפְשִׁי מִכָּל צָרָה.

א א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: ב לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר
לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה: ג לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט

רש"י

(א) משלי. כל דברים דוגמות ומשלים משל התורה נמשל טוב ומשל הטובדי גלוים נמשל זונה: **(ב) לדעת חכמה ומוסר.** המשלים המלו ממר להודיע לבריות (חכמה ומוסר) שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר וביניה: **(ג) צדק ומשפט ומישרים.** לדק, לדקה מממונו: **ומשפט.** לפוט

ביאור על פי המלבי"ם

פרק א

(א) בפתיחת הספר מבואר תחילה מה מהות הספר ומי הוא כותבו: **מִשְׁלֵי** - קבוצת משלים, שעל ידי המשל מהדברים המוכרים ומובנים לאדם, ניתן להבין את הנמשל, שהוא עמוק ואינו מובן כל כך לאדם, שנכתבו על ידי **שְׁלֹמֹה**, שהיה החכם מכל האדם, ונחה עליו רוח הקודש, **בֶּן דָּוִד**, והיתה לו קבלה מאבותיו על דברי אמת אלו, **מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל**, ובהיותו מלך על עם חכם ונבון, התאספו אליו כל החכמים, וכך היה יכול לבחון ולנסות את כל הענינים, ולהכיר את דרכי החכמה האמיתיים.

(ב) תכלית הספר היא **לָדַעַת חָכְמָה** - ה'חכמה' היא הידיעה מתי להשתמש בכל אחת מהמידות, כגון הגאוה והענוה, העזות והבושה, ולהכיר מה הוא ה'טוב' האמיתי ומה הוא ה'רע' האמיתי, ואמנם את דרכי החכמה האמיתיים אין אדם יכול להשיג בדעתו, אלא רק על ידי התבוננות בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, שבהם חקק ה' את כל דרכי החכמה וההנהגות הראויות לבני האדם, ומכל מקום שלמה בחכמתו לימד את הדרך שבה ניתן 'לדעת' את החכמה ולהבינה בשכל האדם, על ידי שהסביר את הדברים שאינם ידועים ומובנים, על ידי הדברים הידועים לאדם. אמנם, כיון שטבע האדם מתנגד לדרכי החכמה, כי לב האדם נמשך אחרי תאוותיו ורצונותיו, והגוף נוטה מעצמו לדברים הרעים, **וּמוּסָר** - צריך האדם גם את המוסר, והיינו שֶׁיְיַסֵּר וְיֶאֱסוֹר את כוחות נפשו, שֶׁיֵּלְכוּ בדרכי החכמה כפי שהבינם בדעתו, ולהלן (פרק ט"ו פסוק ל"ג) יבואר ש"יִרְאַת ה' מוּסַר חָכְמָה", כלומר, על ידי יראת ה' יכול האדם לכוף את עצמו ללכת בדרכי החכמה הישרים, כי כשיתבונן בכך שחוקי החכמה נתונים מאת ה', יֵדַע שהם אמיתיים, ויירא מה' יראת הרוממות ויראת העונש, ולא יסור מדרכים אלו. **לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה** - להבין את הדברים הקשים והנעלמים שדיברו בהם בעלי התבונה, ולהבין דבר מתוך דבר.

(ג) והתועלת מהמשלים שבספר זה היא **לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל** - ללמוד מוסר הבא מכח השכל, כלומר [לא רק מוסר הבא מיראת העונש, אלא] מוסר הבא מכח יראת הרוממות, שמתוך שמשיג את גדולת ה' ורוממותו מתייירא לעשות דבר נגד חוקי חכמתו, כפי שהוא משיגם בשכלו. וכן ילמד האדם על ידי המשלים שבספר **צֶדֶק וּמִשְׁפָּט** - כיצד ינהג האדם בהנהגות שבינו לבין חבירו, כפי שורת הדין [שזו הנהגה המכונה 'משפט'],

וּמֵישָׁרִים: ד לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה: ה יִשְׁמַע חָכָם
וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה: ו לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים

רש"י

מימת: ומישרים. היא הפשרה דרך חלק ומיקור שוה לזה ולזה: (ד) לתת לפתאים ערמה. משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה: לנער דעת. וגם לנער המועד מכל למוד שלא למד עדיין כלום: מזימה. מחשבת עלה: (ה) ישמע חכם. המשלים הללו: ויוסף. על מכמתו: לקח. למוד: חכם. זה נעל השמועה: ונבון. מוסיף על ידיעת מכס שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו: (ו) להבין משל ומליצה. שיתנו לב להבין במקראות שני הדרכיס המשל והמליצה שיניעו את מה המשיל למליצה ואף מן המליצה לא יקומו בפשוטן שגם היא צריכיס להבין כשאמר להילך מחשה זה ונכריה על הבלי מלריס נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוציא משלו בלשון משה הבן בה והזהר מאשה זרה (ס"ח זונה): דברי חכמים וחידותם. דומני לשימות מקרא מלא ומשר למז דמיון ומילה:

ביאור על פי המלבי"ם

וכאשר הזמן והמקום מצריכים זאת ינהג לפנים משורת הדין [שזו הנהגה המכונה 'צדק'], **וּמֵישָׁרִים** - וכן ילמד האדם ללכת בדרכים ישרות, בין ביושר המחשבה ובין ביושר המעשים, את כל זה ילמד האדם על ידי שיתבונן במשלים שיובאו בספר זה.

(ד) עתה מוסיף לבאר למי מהאנשים חיבר את הספר, ואומר שהתועלת של ספר זה היא לכל בני האדם, **לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה,** כי הפתיות והעורמה הם דבר והיפוכו, כמו שנאמר להלן (פרק י"ד פסוק ט"ו) "פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל דָּבָר, וְעָרוּם יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ", והפתי הנפתה בטבעו להאמין לכל מה שהוא שומע, על ידי המשלים שבספר זה יקנה עורמה, להבין ולבחון כל דבר בשכלו, ולא יאמין לכל דבר כיונה פתיה. וגם **לְנַעַר,** שאינו פתי, אך עדיין לא קנה את ה'דעת' הנרכשת עם הנסיון של ריבוי השנים, ולא רכש את ה'מזימה', שהם המחשבות העמוקות שעדיין אין דרך הנער להעמיק בהם, יתנו משלים אלו **דַּעַת וּמְזִמָּה.**

(ה) ויועיל הספר אף לאותם שהם כבר חכמים ונבונים, כי **יִשְׁמַע** את הדברים אדם **חָכָם,** שכבר למד את חוקי החכמה מהתורה ומרבותיו, **וְיוֹסֶף לֶקַח,** כי אין קץ לדברי החכמה, ועל ידי משלים אלו ילמד דברים רבים שלא התפרשו עדיין בתורה ובדברי החכמים, **וְנָבוֹן,** המבין דבר מתוך דבר, **תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה,** כי ה'תחבולות' הן היכולת להקיש דבר לדבר, ולהבין דברים רבים התלויים זה בזה וקשורים זה לזה עד שמכח כולם יגיע אל התוצאה האחרונה הנרצית לו, ועל ידי לימוד משלים אלו יתרבו ידיעותיו של הנבון, וידע פרטים רבים מפרטי החכמה, שיוכל להשתמש בהם ללימודיו, וכן יתרגל לבנות ולהוציא היקשים רבים מכל ידיעותיו הרחבות, ותתרבה בינתו.

(ו) מבאר עתה את צורת כתיבת הספר, **לְהָבִין** את הדברים העמוקים והסתומים על ידי **מָשָׁל וּמְלִיצָה** [-נמשל], כי יש בתורה שבכתב דברים שכתובים בדרך משל, וצריך חכמה כדי להבין את הנמשל שיש ללמוד מהם, **דִּבְרֵי חֲכָמִים**

וְחִידֹתָם׃ ז יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ׃
ח שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ ט כִּי | לִוְיַת

רש"י

(ז) **יראת ה' ראשית דעת.** ע"כ פי' לעורך מה עשה שלמה הספר הזה ועשה מתחיל הספר יראת ה' ראשית דעת, היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הרמזעה לדעת לפני מכמתך הקדש ילראה סם יוערך והיא תתן בלבך לעשות בחכמה ובדעת כי המוילים מאר מיעס ילראים את ה' הס בוזים את החכמה ואת המוסר: (ח) **שמע בני מוסר אביך.** מה שנתן הקב"ה למשה בסיני ועל פה: **אמך.** תומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביאה והס דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: (ט) **לויית חן.** תכוד של חן הס לראשך כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לויית חן

ביאור על פי המלבי"ם

וְחִידֹתָם - וכן בתורה שבעל פה, בדברי החכמים, יש דברים שהובאו בדרך חידה ומשל מוסתרים, ועל ידי ההתבוננות במשלים שבספר זה ימצא האדם את פתרונם של כל המשלים של החכמים, להבינם עד תכליתם.

(ז) הנה כל חכמה מיוסדת על הקדמות ראשונות [כמו חכמת ההנדסה המיוסדת על החוש ועל המושכלות הראשונות שבדעת האדם, וחכמת הטבע בנויה על הנסיון והחקירה], אך חכמת התורה וחכמת המידות אינן מיוסדות על הקדמות מובנות לאדם, אלא רק על האמונה בה' שנתן את התורה, ועל ידי היראה מלעבור על רצונו, ולכן, **יִרְאַת ה'** היא **רֵאשִׁית הַדָּעַת** [והכוונה כאן ליראת הרוממות, ולכן היא מכונה כ'ראשית דעת', שהיראה עצמה היא חלק מהדעת, כפי שהראש הוא חלק מהגוף, כי הדעת מחייבת לירא את ה' יראת הרוממות. ולהלן (פרק ט' פסוק י') יבואר ענינה של יראת העונש, המכונה שם 'תחילת דעת'], ועל ידי שיקבע בליבו את דברי התורה כאמיתיים ונכונים יהיו הם אצלו בבחינת דעת, כי הדבר שהאדם מאמין בו באופן מוחלט הוא אצלו כמו ידיעה שהשיג בבחינה ונסיון, או במושכל ראשון המוסכם על הכל, ונמצא שהאמונה המביאה ליראת ה' היא ראשית הדעת, אך **חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ**, כלומר, האוילים, שדרכם להסתפק בכל דבר, אף שאינם פתאים, ויש ביניהם חכמים ופילוסופים גדולים, אך הם מטילים ספק בכל דבר [ו'אויל' הוא משורש אותיות 'אולי', כי בכל דבר הוא מסתפק אולי הדבר כך ואולי כך], ולכן הם מבזים את המוסר, שזו יראת ה', ואת חכמת התורה הנשענת על המוסר.

(ח) וכדי להוציא מליבם של האוילים המבזים את החכמה והמוסר, מוכיח שיש יסודות לחוקי החכמה, ויש התחלות מושכלות שיתקבלו בהכרח על שכל בני האדם, ועל כך אומר, **שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ**, כי המוסר שיאמר האב לבנו הוא דבר שאין להטיל בו ספק כלל, והרי הוא כדבר המושג בחוש, שאין אדם מטיל בו ספק, **וְאַל תִּטֹּשׁ** [-ולכן אל תעזוב את] **תּוֹרַת אִמֶּךָ**, כיון שהתורה הזו מיוסדת על המוסר שמקבל הבן מאביו ומאמו, והדברים אמיתיים וברורים.

חֵ֣ן הֵ֭ם לְרֹאשֶׁ֑ךָ וַעֲנָקִ֥ים לְגַרְגְּרֹתֶֽיךָ׃ ׀ בְּנִ֗י אִם־יְפַתּ֥וּךָ חַטָּאִ֑ים אַל־
תֹּבֵֽא׃ יא אִם־יֹ֭אמְרוּ לְכָ֣ה אִתָּ֑נוּ נֶאֶרְבָ֥ה לְ֝דָ֗ם נִצְפְּנָ֣ה לָנָ֣קִי חִנָּֽם׃
יב נְבַלָּ֣עֵם כִּשְׁא֣וֹל חַיִּ֑ים וּ֝תְמִימִ֗ים כְּיוֹרְדֵ֥י בֽוֹר׃ יג כָּל־הׇ֭ון יָקָ֣ר נִמְצָ֑א

רש"י

וכענקים על עדי זהב יהיו: לגרגרותיך. לגורלך ועל שם שהקנה עשוי טבעות טבעות קורא הגורל בלשון רבים: (י) חטאים. מוטעים: אל תבא. אל תמנה להם: (יא) נארבה לדם. לשפוך דם: נצפנה. ל' מארב: לנקי חנם. הכתוב מורה שלפיתם לנקי חנם הוא: (יב) נבלעם. לנקיים כשהם חיים: כשאול. הבולע כל גוף שלם: ותמימים. אינו לשון נדיקים אלא מלשון שלמים ונבלעם כשהם שלמים כמדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם כלומר בעודם בעשרם והרגם ונכסיהם:

ביאור על פי המלבי"ם

(ט) **כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ** - החכמה תהיה כמו תכשיט של חן המחובר לראשך, ששם משכן השכל והמחשבה, **וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ** - כמו שרשראות המקשטות את הגרון, שהוא מקור הדיבור, כי כך המוסר והחכמה יעלו חן על מחשבותיך ועל דיבורך.

(י) כאשר רוצה האדם ללמד לבנו את דרכי החכמה, מתחיל בדבר פשוט, שאף נער קטן יכול להבין, ולפני שיאמר לו את המשל הפשוט, מקדים ואומר לו את הכלל המוחלט, **בְּנִי, אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים,** לכל עבירה שתהיה, אפילו שאינה נראית לך חמורה כל כך, **אַל תֹּבֵא** - אל תתרצה להם, כי כל פיתוייהם הם נגד חוקי החכמה.

(יא) ועתה אומר לו דוגמא לפיתוי של חבורת רוצחים, שאף נער קטן יכול להבין את הסכנה שבהם, **אִם יֹאמְרוּ** לך אותם חַטָּאִים, **לְכָה אִתָּנוּ, נֶאֶרְבָה לְדָם** - נתכנן יחד כיצד לארוב לבני אדם לשדוד אותם, ואף אם יעמדו להילחם בנו נהרוג אותם ונשפוך את דמם, **נִצְפְּנָה לָנָקִי חִנָּם** - או שנתחבא לתפוס אנשים שאינם מלומדי מלחמה, ולא יעמדו כנגדנו כלל [ולכן אף לפי כללי הרוצחים והשודדים אותם אנשים הם 'נקיים' מעונש, כיון שלא נלחמו כלל], ונשדוד ללא סיבה את אותם אנשים.

(יב) ואת אותם אנשים חלשים שאינם נלחמים, ולא נהרגם, **נְבַלָּעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים** - כמו אותם שנבלעו חיים באדמה, כך ניקח את אותם אנשים, ונשתמש בהם כעבדים. **וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר** - ונבלע בשלימותם גם את אותם אנשים שילחמו בנו, כמו אדם שמת ויורד לבור קברו ומשאיר את כל רכושו לאחרים, כך אנו נהרוג אותם במלחמה זו וניטול מהם את כל ממונם.

(יג) ואותם שודדים הרוצים לצרפו לחבורתם אומרים לו, **כָּל הוֹן יָקָר,** של כסף וזהב, **נִמְצָא** אצל אותם אנשים,

נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל׃ יד גּוֹרָלְךָ תַפִּיל בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ׃
טו בְּנִי אַל־תֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם׃ טז כִּי רַגְלֵיהֶם לָרָע
יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם׃ יז כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרֶשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף׃
יח וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יְצַפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃ יט כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בֶּצַע

רש"י

(יד) גורלך תפיל בתוכנו. מס תרלה מחלוק מו מס תרלה יהיה בשותפות: כיס אחד יהיה לכולנו. ניחד: (טז) לרע ירוצו. לרעת עלמס הס רלים ומינס יודעים למת לנ לדבר: (יז) כי חנם מזורה הרשת. כי העופות הרואות מטיס וקטניות מזורים על הרשת חנס הוח בעיניהס שמינס מכיריס על מה היח מזרת ויורדין בה ומוכלין: (יח) והם לדמם יארובו. והליידים ימרובו לדמס של עופות: (יט) כן ארחות כל בוצע בצע. גוזל גזילה נמה ונממדת היח לו ומנס היח לו. וקופו מת נפס בעליו יקח. נפס עלמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו:

ביאור על פי המלבי"ם

וניטול לאוצרותינו. **נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל** - בחפצים שנמצא ברשותם נמלא את בתינו.

(יד) גּוֹרָלְךָ תַפִּיל בְּתוֹכֵנוּ - את השלל של החפצים נחלק בגורל בין כולנו, ואף לך יהיה חלק בגורל זה. ואת הזהב והכסף נניח באוצר השייך לכל החבורה, ולגבי הון זה, **כִּיס אֶחָד** משותף **יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ**, ואף אתה תהיה שותף בו.

(טו) מזהיר האב את בנו ואומר, **בְּנִי, אַל תֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם**, ולשון 'דרך' היא הדרך הגדולה הקבועה לרבים, ומזהירו שלא ילך בדרך זו יחד עם כל השודדים הללו. **מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם**, ו'נתיב' זו דרך צרה המיועדת ליחידים, שאף בנתיב המיוחד רק לאחד מהשודדים הללו אל תלך, ואפילו שאינך הולך 'איתם', והיינו שאינם הולכים שם עתה, אלא זהו נתיב שאחד מהם רגיל ללכת בו, מנע את רגלך משם, כיון שהם עשויים להזיק ולהרוג גם אותך.

(טז) כִּי רַגְלֵיהֶם לָרָע יָרוּצוּ - כי כל הדברים שהם רצים אליהם, כמו גזל ורצח, הם דברים רעים [ובכך מסביר האב לבנו הקטן את הדברים הפשוטים, שאף הוא יכול להבין בשכלו את הרוע והגנות שבדבר]. ומוסיף לומר לו גם את הסכנה שיש בדבר, **וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ דָּם**, ומתוך כך ירצחו גם אותך, וימהרו לעשות כן, קודם שתספיק להשתמט ולברוח מהם.

(יז) כִּי חִנָּם מְזֹרָה הָרֶשֶׁת, בְּעֵינֵי כָּל בַּעַל כָּנָף, כלומר, בעיני העופות, הרואים את המזון שמניחים להם הציידים בתוך הרשת, נראה שנותנים להם אוכל בחינם.

(יח) וְהֵם [-הציידים], **לְדָמָם** של העופות **יֶאֱרֹבוּ, יְצַפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם** - יתחבאו כדי לתופשם חיים ולהשתמש בהם.

(יט) כֵּן אָרְחוֹת כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע - כך היא דרכו של כל גזלן ושודד, שפורש רשת ללכוד את הפתאים החושבים שהוא נותן

אֶת־נֶ֥פֶשׁ בְּעָלָ֑יו יִקָּֽח׃ כ חָ֭כְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹ֣נָּה בָּ֭רְחֹבוֹת תִּתֵּ֣ן
קוֹלָֽהּ׃ כא בְּרֹ֣אשׁ הֲמוֹיּ֣וֹת תִּקְרָ֑א בִּ֝פְתְחֵ֗י שְׁעָרִ֥ים בָּעִ֑יר אֲמָרֶ֖יהָ
תֹּאמֵֽר׃ כב עַד־מָתַ֤י | פְּתָיִ֨ם ׀ תְּאֵהֲב֬וּ פֶּ֗תִי וְלֵצִ֥ים לָ֝צ֗וֹן חָמְד֥וּ לָהֶ֑ם

רש"י

(כ) **חכמות בחוץ תרונה.** הרי מכמותיה של תורה נמוכותיה תזעקנה להזהירכם לסוף עליהם ומה הן מוכותיה נמי מדרשות: **ברחובות.** נמקום שמרחיבין תומה כך דרך תנחומת: (כא) **בראש הומיות תקרא.** נמקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קורמת ומומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו׳: **בפתחי שערים.** הם מקום ישיבת הזקנים: (כב) **פתים.** המתפתים ע״י מסיתים ומיניס: **תאהבו פתי.** הסמה שם דבר לפתיות כמו כלי קרי (שני מל״ח) שפי:

ביאור על פי המלבי"ם

להם ממון בחינם, ובאמת **אֶת נֶפֶשׁ בְּעָלָיו** של הממון **יִקָּח**, כאשר יראה שיש ממון לאותו אדם. ובכך חוזר האב ומזהיר את בנו שלא יצטרף לחבורות אלו, כיון שכשיראו שיש לו ממון יהרגו גם אותו בעצמו, ומתוך הדבר הפשוט הזה, שיכול גם הילד להבין, מזהירו על כלל החטאים, שלא ילך בדרכם, גם אם בתחילה אינו רואה את החששות שיש בדבר.

(כ) לאחר שביאר איך האב מלמד לבנו הקטן את דרכי החכמה, יאמר שהחכמה תתגלה לאט לאט, מהקטנים אל הגדולים, בארבע מדרגות, ובכל דרגה יש שני חלקים, גם שומעי החכמה הם גדולים וחשובים יותר, וגם איכות הקריאה היא גדולה יותר, א. **חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה** - בתחילה תתרונן החכמה ב'חוץ', מאחורי הבתים, במקום שמצויים בו נערים קטנים, ושם תושמע החכמה בקול 'רינון', שהאדם מְרַנֵּן לעצמו, ואחרים שומעים מאליהם. ב. **בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ** - לאחר מכן תושמע החכמה ברחוב, בחלק הרחב שלפני הבתים, שם מצויים האנשים הגדולים, ושם היא כבר 'תתן קולה', שהמדבר בקול מתכוון להשמיע את קולו לאחרים, אך אינו מתכוון לבני אדם מסוימים, אלא הרוצה לשמוע, ישמע.

(כא) ג. לאחר מכן, **בְּרֹאשׁ הֲמִיּוֹת** - במקומות שמתקבצים בו כל בני העיר למסחר, **תִּקְרָא** - שם יעמוד החכם וישמיע את דברי החכמה, ולא רק שישמיע את דבריו בקול רם, אלא יקרא את דברי החכמה לאנשים המסוימים הנמצאים שם. ד. **בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים** אשר **בָּעִיר**, שם יושבים השופטים והחכמים, **אֲמָרֶיהָ תֹּאמֵר**, ותתגלה החכמה לזקנים היושבים בשער. באופן שלאט לאט מפציע אור החכמה, כמו אור השחר, המתחיל באור חלש וקל, והולך וגובר עד אמצע היום.

(כב) וכך תאמר החכמה, **עַד מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶּתִי**, כלומר, עד מתי תאהבו להיות פתאים ולהימשך לדרך הסכלות ללא התבוננות, ולשון 'פתי' היא על האדם הנוהג ללא דעת, ואם יטה אוזנו לדברי החכמה תיכנס בליבו עורמה, שהיא היפך הפתיות, **וְלֵצִים**, הלועגים

א

א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם
בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: ב שִׁמְעוּ
שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֶּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם

רש"י

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ וגו'. ע"כ לו לדבר זה מסורת בידינו מאבותינו למוך וממליה מלך יהודה מחיים היו: **אשר חזה על יהודה וירושלים.** והלא על כמה מלוות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרע הספר על סם החזון הזה וכן שנינו בבריית' דמכילתא, בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר הלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנגטרע עוזיהו נאמר ושמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו (לקמן ו) ואמר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלוני אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קוסי קרקס חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקרעת נבואה כמש"נ בב"ר ורמיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כא): **בימי עוזיהו וגו'.** מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפץ בימיו ביום שנגטרע עוזיהו שרפה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אמר שגלו עשרת השבטים כת"י): **(ב) שמעו שמים והאזיני ארץ.** משה אמר התחיו השמים ותשמע הארץ (דברים לב) למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפ' התזיעו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא שהעדים נאים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותם קיימת אילו לא יפעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העידותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת גם יפעיה וחלף את הדבר נמצאו שמיהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: **כי ה'**

ביאור על פי המלבי"ם

ישעיהו הנביא התנבא בתקופת בית המקדש הראשון, מימות עוזיהו מלך יהודה, ועד זמן חזקיהו מלך יהודה.

אביו של ישעיהו, אמוץ, היה גם הוא נביא, ממשפחת מלכות בית דוד, אמרו חז"ל שאמוץ היה אחיו של אמציה מלך יהודה.

פרק א

(א) חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן אָמוֹץ, אֲשֶׁר חָזָה עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם, תחילת הנבואה שבפרק זה עוסקת בארץ יהודה, המשכה עוסק בירושלים, ובסיום הפרק התנבא על יהודה וירושלים. נבואה זו נאמרה לראשונה **בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ** מלך יהודה, וחזר והתנבא נבואה זו בימי **יוֹתָם, אָחָז וְיְחִזְקִיָּהוּ,** שהיו כולם **מַלְכֵי יְהוּדָה.**

(ב) שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ, לפי שהשמים והארץ הם הדברים המפורסמים ביותר בעולם, וקיימים לעד, קורא להם הנביא שישמעו את ריב ה' עם עַמּוֹ, **כִּי ה' דִּבֶּר, בָּנִים** - את עם ישראל, שהם כבנים לי, **גִּדַּלְתִּי** כפי שמגדל אב את בניו, והרי מחוק המוסר הוא שבן יכבד את אביו גם אם לא עשה לו טובה מיוחדת, **וְרוֹמַמְתִּי** - וכל שכן כאן שמלבד זאת שגידל ה' את בניו, הוסיף ורומם אותם על פני כל

פָּשְׁעוּ בִי: ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי
לֹא הִתְבּוֹנָן: ד הוֹי | גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים

רש"י

דבר. (סנהדרין עדים נדבר כשהתרתי בם בימי משה לכן בזו ושמעו שמי מתווכח עמם שעבדו על ההתראה מי לו קרחתי בהם חלש גידלתים ורוממתים והם פשעו בי, ס"ת) שהיו עדים לדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) בתכילתה: (ג) קונהו. מתקנו בחריסה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע הוא לכל חמור לטוס אינו מבין בעליו עד שילכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קלת תוקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ ל"ט) ואומר אים את גלולי וגו' ואף לאחר שהוגלתים ממנרים והתכלתים את המן וקראתי מותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (שם"ת) ד"ת ידע שור קונהו מכיר השור קונהו להיות מורתו עליו לא אינה מה שגזרתי עליו לומר איני מורם היום ואמור לא אמר לבעליו אינו טוען היום ומה אלו שנברתו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילוש פורענות אם חוטאים לא אינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות: **לא ידע.** לא אלו לידע וידעו ודאי בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקונה כאדם הגוגח מלבו ונועק אהה אלא שיש מהם מועטין שהם ל' לעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ לפון (זכריה ב) ואנרומו אללו לשון הכרזה, הוי ים לזעוק על גוי קדוש הנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון: **עם כבד עון.** כבדות עון, כבד אדם שהוא כבד פיסנ"ט בלעז וכבד שם דבר של כבדות פיסנטוא"ת בלעז ודבוק עם תיבת עון: **זרע מרעים.** והם היו זרע נרך ה', נניס

ביאור על פי המלבי"ם

הגויים, ומחמת כן התחייבו ישראל לעבוד את ה' ולהודות לו בכפליים, ולא די שלא עשו כן, אלא **וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי.**

(ג) יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ - הרי השור מכיר את בעליו בכך שקנה אותו, אף שעדיין לא עשה לו שום טובה, **וַחֲמוֹר,** שאין לו הכרה כל כך כמו השור, מכל מקום מכיר הוא את **אֵבוּס בְּעָלָיו,** כיון שמשם הוא אוכל ונהנה, אבל **יִשְׂרָאֵל,** בעת שקראתים בשם 'ישראל' המורה שהם שייכים לחלקי, והיה להם להכיר את ה' כאדונם, וכדרך השור שמכיר את בעליו, ובכל זאת **לֹא יָדַע** - לא רצה לידע את הדבר, **עַמִּי** - בעת שרוממתי אותם על פני כל העמים, והיה להם להכיר טובה לפחות כחמור, שמכיר את הטובה שבאה אליו מאדוניו, אך **לֹא הִתְבּוֹנָן** - לא רצה להבין את הדבר.

(ד) עתה מתאר הנביא את איכות חטאיהם מדרגה אחר מדרגה, **הוֹי, גּוֹי חֹטֵא,** ו'חטא' הוא בשגגה, אך לא רק בשגגה חטאתם, אלא אתם **עַם כֶּבֶד עָוֹן,** שה'עוון' הוא במזיד, ולא חטאתם רק לפעמים, אלא נעשיתם **זֶרַע מְרֵעִים,** והיינו שהתמידו ברעתם עד שהם מכונים בשם 'מְרֵעִים', שדרכם להרע תמיד, ולא חטאתם רק למלא תאוותכם או להשיג איזו תועלת, אלא נעשיתם **בָּנִים מַשְׁחִיתִים,** שההשחתה מורה על עשיית עבירות ללא הנאה ותועלת, אלא רק מחמת שחיתות הנפש. ולא רק שעברו את כל העבירות הללו, אלא

עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ ה עַל מֵה תֻּכּוּ
עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָי׃ ו מִכַּף־רֶגֶל
וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא

רש"י

היו להקב"ה כשפכו למשמיטים: **נאצו**. הרגיזו: **נזורו אחור**. אין מזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה"ג וימזרו מקדשי בני ישראל (ויקר' כב) מזיר אחיו (במדבר מט) לפי כאן מזורו נסוגו למטוריסם מאגל המקום: **(ה) על מה תוכו וגו'**. אדם שלקה ומוזר על סרמוזו מכרו מוכיחו ומומר לו על זה לקיתה ומיך נותן לב לומר על סורתן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד לפי כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: **(ו) מתום**. לשון תמימות שלם מאין מכאוב: **פצע**. מכת חרב: **חבורה**. ל' חבלה: **ומכה טריה**. תירגם יונתן מרסקא כתותה ומרוסקת: **טריה**. דמיניד"ף בלע"ז ובל' גמרא ים טרייה לריסיה מנחם פי' לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מויסט"ף בלע"ז: **לא זורו**. הנגעים האלה לא זורו ע"י

ביאור על פי המלבי"ם

עָזְבוּ לגמרי **אֶת ה'**, ולא עשו כן רק לתאבון ולמלא תאוותם, אלא **נִאֲצוּ** - התכוונו לבזות ולהכעיס **אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל**, ולא עשו כל זאת דרך פריקת עול ובקשת הבטלה, שאז ניתן ללמד עליהם זכות שלא רצו להיות משועבדים, אלא **נָזֹרוּ אָחוֹר** - נסוגו מעם ה' לעבוד אלהים אחרים, על אף שעבודת האלילים קשה וכבדה יותר, ובחרו בעבודה זו על פני עבודת ה'.

(ה) וכיון שהרביתם כל כך לפשוע עד שהגעתם לתכלית המרד והמרי, אם כן **עַל מֶה תֻּכּוּ** - מה התועלת בכך שאתם מוכים, והרי אין הדבר מעורר אתכם לחזור בתשובה, אלא **עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה** - תמשיכו לסור מאחרי ה', והראיה לכך, כי כבר עתה אתם משולים לאדם חולה, **כָּל רֹאשׁ לָחֳלִי** - החולי הכולל את כל המחלות הוא חולי הראש, כי כל ההרגשות יוצאות מהמוח, וכל האברים נפגעים ממחלת הראש, **וְכָל לֵבָב דַּוָי** - החלק המורגש ביותר במחלת הגוף הוא חולי הלב, השולח חיות לכל האברים על ידי הדם.

(ו) ולא רק הראש והלב חולים, אלא **מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מְתֹם** - אין בו אבר תמים, שלם, אלא בכל הגוף יש **פֶּצַע** - מכת חרב, הפותחת את הבשר, **וְחַבּוּרָה** - מכה קהה, הצוררת את הדם תחת העור, **וּמַכָּה טְרִיָּה** - מכה הגורמת להוצאת הלחות מהגוף, ורפואת הפצע היא לחובשו בתחבושת המהדקת את המקום וסוגרת את החתך, ורפואת החבורה היא לרכך את המקום עד שיצא הדם והמוגלה, וכשיש פצע וחבורה במקום אחד אי אפשר לרפואתם, כיון שהרפואה של האחד מזיקה לדבר השני, ורפואת המכה הטריה היא לשים סמים המייבשים את המקום, ורפואה זו מזיקה גם לפצע וגם לחבורה, הצריכים שיהיה המקום לח, ונמצא שהמכות והחבורות בעצמם מפריעות זו לזו, שלא תהיה אפשרות לרפאותם. **לֹא זֹרוּ** - לא פוזרו עליהם הסממנים הניתנים על המכה לריפוי, **וְלֹא**

חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃

רש"י

רופאים מצקת ממני תחבושת לשון יזורה על גוהו גפרית (לעיל יח) ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין לך דיק למזור (ירמיה ל). ולא מובשו. לשון רפואה: ולא רוככה בשמן. לא רככה מכאב בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשון כל הגוף לפיכך נופל גם לשון רגיש לא זורו הנגעים ולא מובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמת על שהם מלוכלכים ומטונפים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו ממום אין טוב בו פצע וחבורה פצע ועוונות ומטמאים, לא זורו וגו' כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רככה בשמן תפילו לד הרהור תשובה אין בלבם: (ז) **נֶגְדְּכֶם זָרִים אוכְלִים אותה.** לעיניכם יאכלוה מויניכם: ושממה. מכס כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מצעליה כך תירגם יונתן:

ביאור על פי המלבי"ם

חֻבָּשׁוּ - ואפילו לא נחבשו כדרך שחובשים את הפצעים לפני הריפוי, כדי שלא יתפשטו למקומות אחרים בגוף, **וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן** - ואפילו לא ריככו את המקום בשמן, כדרך שעושים בתחילת הריפוי, הרי שלא התחילו כלל להתעסק ברפואות.

(ז) ועתה מבאר הנביא את הנמשל, שהוא כנגד שלשת הפעמים שבא מלך אשור להלחם בישראל, ובפעם הראשונה בא בימי אחז מלך יהודה, והגלה את עשרת השבטים, וכנגד זה אמר הרי **אַרְצְכֶם שְׁמָמָה,** שרוב הארץ היתה שוממה, וזו הצרה הגדולה ביותר, שהארץ שוממה, וזה כנגד מה שאמר במשל 'כל ראש לחלי', שמחלת הראש היא החמורה יותר, הגם שלא תמיד מרגישים בה כל כך, ואף כאן אחרי שגלו עשרת השבטים, אף על פי שהיתה זו צרה גדולה, מכל מקום לא כולם הרגישו בכך, כיון שהיו עדיין ערים שישבו בשלווה. וכנגד הפעם השניה שבא מלך אשור בימי חזקיהו מלך יהודה, ותפס את ערי יהודה הבצורות, אומר **עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ,** שאמנם זהו דבר הפחות בחשיבותו משממון כל הארץ, אך כל אחד מרגיש בו, שהעיר שהוא גר בה שרופה באש, וזה כנגד 'כל לבב דוי', שחולי הלב מורגש יותר, אך אמנם היו עדיין יחידים שהיו יושבים לבטח. וכנגד הפעם השלישית שהתחיל לצור על ירושלים, אומר **אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ** - אדמתו של כל אחד ואחד ממכם נאכלת על ידי האויבים, וזה כנגד מה שאמר 'מכף רגל ועד ראש אין בו מתום', **וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים** - והרי הארץ אבודה ממכם כשם שנשחתת הארץ על ידי זרם מים אדירים, המשחית את כל הארץ עד שאין לה תקוה עוד.

(ח) ומוסיף הנביא לצייר את שלשת הירידות שהיו לירושלים, בשלשת

ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה:
ט לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ
לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ: י שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת
אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה: יא לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי

רש"י

(ח) ונותרה בת ציון. ליקנית מיושבים כי יגלו מתוכה כאשר תומר סוכת הכרם שעשאה נוצר ונעת יבגר הכרם מניח סוכתו והולך, כמר דקטפוהי לאמר שבגרו תומה: כמלונה במקשה. כאשר תעוז המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך, זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ויום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין לירא מן העופות ואין צריך לשומרה ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כערבל מבתותא כמשכב המלונ' במקשה, במקשיא כמר דמצעיוהי לאמר שלקטוהו לשון המשנה שלש מצעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שצרו עליה ועושים סוכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת"י: (ט) לולי וגו'. הותיר לנו שריד. מצליו וברחמיו ולא נגדקותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו כליס: (י) קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) שבעתי עולות אילים. כמו פן ישבעך

ביאור על פי המלבי"ם

המלחמות הללו, **וְנוֹתְרָה בַת צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם** - כמו סוכת השומר בכרם, שהשומר לבדו גר שם, כך בני ירושלים היו לבדם בעירם, כי כל עשרת השבטים גלו מהארץ, ואחר כך נעשתה ירושלים **כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה** - כסוכה הבנויה בשדה קישואים, שאפילו השומר אינו נמצא שם בשעות היום, כיון שאין צורך לשמור את הקישואים מהעופות, אלא נמצא שם השומר רק בלילה, לשמור מגנבים, כך אנשי ירושלים היו מתחבאים בשעות היום במערות מפני האויבים, ונמצאים בעירם רק בשעות הלילה, ובפעם השלישית שעלה מלך אשור על ירושלים, היתה היא **כְּעִיר נְצוּרָה** במצור.

(ט) לוּלֵי ה' צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט - אם לא שהשאיר לנו ה' מעט שארית בחסדו, הרי כיון ש**כִּסְדֹם הָיִינוּ**, שהיתה רעתם גדולה יותר מרעת אנשי עמורה, אזי **לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ** - היינו נדמים בעונשינו לעונש אנשי עמורה, שלא נותר מהם איש [מה שאין כן אנשי סדום, שאף שהיו רשעים יותר, הרי נמלטו משם לוט ושתי בנותיו].

(י) שִׁמְעוּ דְבַר ה', קְצִינֵי סְדֹם - שרים הדומים ברשעותם לשרי סדום [כי רעת השופטים בסדום היתה גדולה יותר מבעמורה], **הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ**, כי התוכחה שאומר להם הנביא כתובה כבר בתורה, שאין הקרבנות מועילים בלא וידוי ותשובה, **עַם עֲמֹרָה.**

(יא) באותו זמן היו העם רגילים להביא קרבנות שמנים ומשובחים, ועל כך אומר להם הנביא, **לָמָּה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם יֹאמַר ה'**, וכיון שיש כמה סוגי קרבנות, מפרט הנביא את מיני הקרבנות השונים, ולגבי

עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא
חָפָצְתִּי׃ יב כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃
יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ

רש"י

ויצחק (משלי כה יז): **מריאים.** פטמות שמן **לא חפצתי.** אחר שאתם עוברים על פטומות: **לא חפצתי:** תורתי זבח לשעיס תועבה: **(יב) מי בקש זאת מידכם רמס חצרי.** לרמוס את שלי אחרי שאין לצבור שלם עמי: **(יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא.** ממרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעשן עולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת הרוח: **חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל** וגו'. ולקרוא מקרא מדש ושבת שאתם נאספי לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם העוטה לעכו"ס והעצרה עמו שאין שני הדברים כאלו רשון יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון שבלבבכם לעכו"ס ואין אתם מוציאין זומו ממוך לבבכם:

ביאור על פי המלבי"ם

קרבנות הבאים בנדבה אומר להם, **שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים,** הקרבים כליל על גבי המזבח, **וְחֵלֶב מְרִיאִים** - ואת החֵלֶב של קרבנות השְׁלָמִים, שבהם רק החֵלֶב מוקרב, כי תכלית הקרבנות הללו להכיר בחסד ה' ולהכנע לפניו, וכיון שאתם מביאים את הקרבנות הללו ללא כוונה פנימית, הרי זה נראה כאילו אתם חושבים שאני רעב וצריך את הקרבנות והחלבים, ועל דרך זה אוֹמַר לכם ששבעתי מקרבנות אלו, ואיני רוצה בהם. ולגבי קרבנות החובה, הבאים על חטאים ואשמות, שעיקר כפרתם הוא בזריקת הדם על המזבח, הרי תכלית הקרבנות הללו שיתחרט החוטא על עוונותיו, וכיון שאינכם מתחרטים, נראה שאתם חושבים שאני צריך את דם הקרבנות, ועל דרך זה אומר לכם, **וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי.**

(יב) ועתה מדבר על קרבנות שחייב האדם להביאם רק אם הוא עולה לרגל לבית המקדש, ותכלית העליה הזו היא ללמוד יראת ה' מפי הכהנים והנביאים, ובזמן כזה ציוה ה' שיביאו קרבנות לאות רצון ואהבה, שמראה ה' שחפץ הוא בביאתם לביתו ומקבל מהם עולה ומנחה, **כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי** בשלשת הרגלים, ותאמרו שאתם חייבים להביא את הקרבנות הללו, **מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם, רְמֹס חֲצֵרָי,** כיון שאינכם מכוונים בעליה לרגל ללמוד שם יראת ה', אם כן אינכם עושים בזה שום מצווה אלא רומסים את חצרי בחינם, ומוטב שלא תעלו לרגל, ולא תתחייבו בקרבנות אלו.

(יג) ומאחר ועצם ביאתכם לבית המקדש היא נגד רצוני, כל שכן **שלא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת שָׁוְא,** שזהו קרבן הראייה והחגיגה שאיני חפץ בהם כלל, **קְטֹרֶת** - עשן הקרבנות הללו **תּוֹעֵבָה הִיא לִי,** וכמו אדם הבא להיכל המלך נגד רצונו, ועוד מוסיף למלא את ביתו קיטור ועשן. ולגבי קרבנות המוספים הבאים בשבתות, ראשי חודשים ומועדים, אומר הנביא, **חֹדֶשׁ**

וְשַׁבָּת֙ קְרֹ֣א מִקְרָ֔א לֹֽא־אוּכַ֖ל אָ֑וֶן וַעֲצָרָֽה׃ יד חָדְשֵׁיכֶ֤ם וּמוֹעֲדֵיכֶם֙
שָׂ֣נְאָ֔ה נַפְשִׁ֖י הָיוּ֙ עָלַ֣י לָטֹ֔רַח נִלְאֵ֖יתִי נְשֹֽׂא׃ טו וּבְפָרִשְׂכֶ֤ם כַּפֵּיכֶם֙
אַעְלִ֣ים עֵינַ֔י מִכֶּ֖ם גַּ֣ם כִּי־תַרְבּ֑וּ תְּפִלָּ֣ה אֵינֶ֔נִּי שִׁמְעָ֖ה יְדֵיכֶ֥ם דָּמִ֖ים
מָלֵֽאוּ׃ טז רַחֲצ֣וּ הִזַּכּ֔וּ הָסִ֥ירוּ רֹ֖עַ מַעַלְלֵיכֶ֑ם מִנֶּ֣גֶד עֵינָ֔י חִדְל֖וּ

רש"י

(טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שילכם דמיס מלאו: דמים. לשיחה: (טז) רחצו הזכו. (פסח הוא) ל' נווי לפי שהוא מגזרת רחץ, אבל רחלו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ. רחלו הזכו הסירו מדלו למדו דרשו תשרו שפטו ריבו לכו י' מזהרות של ל' תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. מדלו ממעשיס הרעיס:

ביאור על פי המלבי"ם

וְשַׁבָּת֙ קְרֹ֣א מִקְרָ֔א - שהם הזמנים שאתם קוראים אותם מקראי קדש, **לֹֽא־אוּכַ֖ל אָ֑וֶן וַעֲצָרָֽה** - לא אוכל לסבול את התכנסותכם בבית המקדש, אפילו בחצי היום שבו אתם מתאספים ומקריבים קרבנות, כיון שבאותו זמן שאתם נעצרים בבית המקדש לעבודתי, ליבכם מלא אוון, ואין מחשבות לבבכם מתאחדים עם מעשי הקרבנות שאתם מקריבים.

(יד) חָדְשֵׁיכֶ֤ם וּמוֹעֲדֵיכֶם֙ - וכל שכן בחצי היום של המועדים, שבו אתם אוכלים ושותים, שאותו **שָׂ֣נְאָ֔ה נַפְשִׁ֖י** לגמרי, כי אין בו אפילו פעולות רצויות, אלא גם מחשבות הלב וגם המעשים הם רק באכילה ושתיה שלא לשם שמים, **הָיוּ֙ עָלַ֣י לָטֹ֔רַח** מצד שהוא נגד רצוני, **נִלְאֵ֖יתִי נְשֹֽׂא** - עייפתי ממשא זה הנמשך זמן רב, שבו אתם מתמידים ושונים בחטא.

(טו) לאחר שהוכיחם על כך שאין תועלת במעשים טובים ללא כוונת הלב, מוכיח אותם הנביא גם על האופן ההפוך, **וּבְפָרִשְׂכֶ֤ם כַּפֵּיכֶם֙** - כאשר אתם פורשים כפיכם בתפילה אמיתית, **אַעְלִ֣ים עֵינַ֔י מִכֶּ֖ם, גַּ֣ם כִּי־תַרְבּ֑וּ תְּפִלָּ֣ה** במחשבה זכה וראויה, שאז באמת הכינותם ליבכם לה' כראוי, מכל מקום **אֵינֶ֔נִּי שֹׁמֵ֖עַ** את תפילתכם, כיון שמעשיכם הרעים סותרים לכוונתכם, כי הלא **יְדֵיכֶ֥ם דָּמִ֖ים מָלֵֽאוּ**, שאתם שופכים דם נקיים, ומתנאי עבודת ה' שיהיו המעשים והכוונות מתאחדים ומקודשים לשם ה'.

(טז) לאחר שאמר להם הנביא שאין תועלת במעשים טובים ללא כוונת הלב, וכן אין תועלת בכוונת הלב בשעה שעושה האדם עבירות, מבאר להם הנביא את הדרך הראויה לשוב בתשובה אל ה', **רַחֲצ֣וּ** את כתמי העוונות הקודמים, על ידי חרטה ועזיבת החטא, **הִזַּכּ֔וּ** - זככו את הכתם היטב מכל וכל עד שיסור לגמרי, וזה נעשה על ידי תשובה מאהבה, שהזדונות נעשים כזכויות, ואמנם חזרה בתשובה מועילה על עבירות שבין אדם למקום, אך בעבירות שבין אדם לחבירו אין די בכך, אלא **הָסִ֥ירוּ רֹ֖עַ מַעַלְלֵיכֶ֑ם מִנֶּ֣גֶד עֵינָ֔י**, על ידי שישיב האדם את הגזילה, וישלם את החבלה, ויפייס את מי